

PRESA INTERBELICĂ DIN BASARABIA ȘI IDENTITATEA ROMÂNEASCĂ

Irina DERCACI

Universitatea de Vest din Timișoara

Résumé: La Bessarabie de l'entre-deux guerres est un mixage culturel, idéologique et identitaire, que la presse en roumain et en russe présente sous des formes qu'elle considérait comme correctes à l'époque. Cette manière de réflexion des identités disputent leurs sphères d'influence dans un contexte politique autre, bénéficie d'un intérêt partiel dans la presse de l'entre-deux guerres, intéressée plutôt par l'événementiel que par une classification du concept d'identité ethnique, mais l'on ne saurait parler ni aujourd'hui, ni à l'époque d'une disjonction entre l'identité roumaine et celle bessarabienne.

Mots-clé: *altérité, européisme, identité, inter-culturalité, multi-culturalité*

Modele și formule identitare interbelice

Perioada interbelică în Estul Europei rămâne un interval temporal și spațial controversat. În contextul reprezentărilor și relaționărilor problematice Est - Vest, schimbarea perspectivei asupra perioadei interbelice (după analiza opțiunilor și alternativelor identitare proiectate de intelectualii interbelici și reflectate în presa culturală din această perioadă) implică o punere în valoare a dimensiunii europene. Formulele identitare construite la nivelul discursurilor în perioada interbelică pot fi revendicate și interpretate ca modele identitare funcționale, compatibile cu valorile europene, iar decalajele și diferențele antagonice în aprecierile și interpretările din perioada postbelică (inclusiv post-sovietică), reflectă nerecunoașterea polivalențelor spațiului est-european (din cauza moștenirilor imperiale distincte) și alimentează receptările distorsionate ale acestui interval spațio-temporal. Ne propunem evaluarea unor ipoteze de lucru pornind de la cercetarea reprezentărilor acestei perioade prin aducerea în discuție a unor modele identitare mai puțin valorizate din cauza perspectivelor limitative - respectiv recalibrarea europenității perioadei interbelice - pornind de analiza discursurilor și comportamentelor identitare ale elitelor, care implică asumarea interferențelor la nivel regional. Este vorba de funcționalitatea

unui model de coabitare la nivel regional la marginea, granița de Est a Europei, datorat procesului de modernizare și moștenirilor imperiale.

Argumentul necesității acestei abordări, motivația interogării autorilor sau programelor, manifestelor devine relevant în măsura în care reprezintă o perspectivă care să aducă la lumină modelul identitar interbelic, care se sincronizează cu ideologia europenității, este compatibil cu valorile europene (în măsura în care interferențele între culturi, multiculturalismul, dialogul intercultural sunt asociate acestora). Una din premisele care legitimează această abordare este că atât valorile transferate, cât și cele autohtone, invocate în discursul identitar sunt europene, ceea ce face posibilă utilizarea atributului *european* ca formulă atenuantă a alterității, și respectiv asumarea europenității ca formulă de apartenență. O altă premisă a acestui proiect este nevoia de a recunoaște europenitatea estică, precedată de o compatibilizare a paradigmelor, renunțarea la mărcile manifestate la nivelul discursurilor postbelice care reflectă și stabilesc poziții de putere fixe. Renunțarea la perspectiva dihotomică clișeizată a abordărilor anterioare și problematizarea în termenii particularității regionale este posibilă prin reinterpretarea poziționărilor și discursurilor elitelor. Moștenirile imperiale multietnice, cosmopolite și revendicările etno-naționale în perioada interbelică, reconectarea la sursele europene și reluarea legăturilor cu Centrul identitar explică polifonia discursurilor identitare în Basarabia. Coexistența acestor elemente a determinat ponderea unor discursuri care legitimau identitatea regională alături de alte identități alternative, suprapuse peste cea etno-națională românească, promovată în mod programatic, cu excesele pe care le presupunea contextul ideologic. Variabilele, în demersul analitic care presupune focalizarea acestei problematici sunt extrem de fluctuante (geopolitica și mobilitatea granițelor), iar proximitățile culturale și geografice sunt determinante pentru formulele identitare ale unui spațiu marginal.

Interpretarea acestei perioade din perspectivele enunțate este relevantă în măsura în care asigură și validează reînțoarcerea la sursele, tradiția europenității, respectiv refacerea continuității, evidențiind valențele europene ale discursului identitar interbelic.

Ipotezele de lucru pe care le lansăm ar putea fi exprimate pornind de la constatarea că integrarea ca model cultural asociat paradigmei europene a fost validat la nivel regional în Europa de Est în perioada ce a precedat ideologizarea care a provocat despărțirea și izolarea celor două părți ale Europei, Estul pierzându-și sau camuflându-și - în urma politicilor culturale bazate pe excludere - identitatea și valențele europene, pentru operarea unor disocieri și o convertire ideologică cât mai durabilă. Astfel, paradigma bazată pe valorile integratoare a fost substituită de o paradigmă a excluderilor. După o perioadă de exersare a excluderilor operate atât la nivelul receptării, cât și a interrelaționărilor între culturi, dar și prin promovarea unor ierarhii fixe, care au generat complexe la nivelul culturilor din această zonă, mai ales în Basarabia, s-au acutizat problemele de reprezentare. Este vorba de un caz simptomatic și din această perspectivă, această regiune, provincie românească

dezvoltând un triplu complex de inferioritate și exterioritate: față de spațiul românesc, prin defazările canonice, față de spațiul cultural sovietic/slav, contactele cu care s-au exprimat în termenii unei relații de putere, unde nu a reușit să se impună un transfer de valori reciproc, și față de paradigma europeană, prin incapacitatea de a asimila etapele modernizării.

Este interesantă o perspectivă paralelă, o abordare a modelului identitar interbelic - prin cercetarea surselor primare - dar și o abordare a receptării acestuia - prin interpretarea surselor secundare - care se produce într-un context geopolitic similar din perspectiva persistenței crizei identitare și a centrelor alternative, dincolo de conotațiile politice anexate ulterior.

Pornim de la premisa conform căreia asumarea valorilor europene la nivel regional în perioada interbelică în Basarabia a precedat oficializarea acestui demers în perioada post-sovietică, reiterat la nivelul discursului comunitar contemporan. Este vorba de un proiect care a fost compromis - prin ideologizarea raporturilor dintre culturi societăți - de proiectul internațional comunist, de utopia societății transnaționale sovietice. Legitimarea interferențelor și asumării diversităților, dimensiunii europene, autenticitatea tradiției, izvoarelor europene, în această zonă nu pot fi demonstrate fără o reluare a modelului interbelic.

Modelele culturale, comportamentele, ideologiile din perioada interbelică fundamentează reconstituirea unei tradiții autentice a europenității Estului și a aspirațiilor acestuia de integrare, de sincronizare cu Vestul, de comunicare și revendicare a valorilor europene. Valențele europene pot fi identificate și la marginile Europei, marginile spațiului cultural românesc, la granița de Est, în Basarabia, în plin proces de modernizare a acestei regiuni, proces care s-a declanșat odată cu reconectarea la Centrul identitar românesc, cu reîntoarcerea la izvoare. Astfel, europenizarea la nivelul acestei regiuni se produce ca asumare a apartenenței la izvoarele românești și respectiv conștientizarea apartenențelor, a modelelor asimilate ca atare. De aici rezultă legitimitatea reconsiderării valențelor europene ale granițelor, marginilor, renunțarea la mistificări, la complexe de exterioritate. Modelul european poate fi identificat și în tradiția estică - la nivelul produselor culturale și discursurilor generate în acest spațiu - o tradiție a valorilor pe care le revendică și cu care se asociază europenitatea. În concluzie, un alt efect al regândirii și valorizării europenității acestui spațiu regional, de graniță este, pe lângă asumarea unui model de integrare naturală, organică, reconsiderarea apartenențelor, care va face posibilă rezolvarea dilemelor identitare (în măsura în care identitatea politică a Europei oferă legitimitate spațiilor aflate în deriva identitară).

Cercetarea trecutul european al regiunilor de graniță, marcate de indeterminări identitare, așa cum este situația Basarabiei, pornind de la explorarea valențelor europene ale Estului fac posibilă valorizarea experiențelor anterioare colonizării culturale și politice prin sovietizare și presupun inclusiv cercetarea izvoarelor europene ale culturii ruse, a cărei influență a marcat spațiul basarabean în măsura în care toate regiunile culturale românești au fost expuse la influențele proximităților,

particularitatea Basarabiei fiind dată de dimensiunea politică mai accentuată, care a provocat crize identitare mai profunde. Evoluția istorică, diversitatea spațială, experiențele politice și respectiv culturale implică o mobilitate a modelelor și centrelor revendicate și respectiv re-construirea, re-formularea unor tradiții alternative - devenite instabile, la fel ca și revendicările identitare - astfel constituindu-se o dinamică a tradițiilor. Dincolo de paradoxul pe care îl conține, dinamica tradițiilor la nivelul acestui spațiu interstițial, este determinată tocmai de multitudinea reprezentărilor identitare, astfel încât, fiecare dintre acestea este argumentată prin reconstituirea unei tradiții, reformularea acesteia. Autenticitatea și validitatea acestor tradiții au alimentat și alimentează polemici, în măsura în care nu poate fi eliminată dimensiunea ideologică a demersurilor de formulare a identităților. În acest context, ne propunem o interpretare a problematicii identitare în perioada interbelică în Basarabia, pornind de la sensul tradiției, care în acest spațiu devine convertibil, poate fi extins, cu efecte multiple la nivelul reprezentărilor.

Elite și identități

Poziționarea elitelor, la nivelul regiunilor, în raport cu moștenirile culturale ale imperiilor din care au făcut parte este relevantă din perspectiva modului în care este înțeleasă identitatea și sunt valorizate apartenențele, modelele de interrelaționare. Identitatea devine astfel o formulă de asumare a unei apartenențe culturale și a unei poziții ideologice.

Ernest Gellner ([2001]; p. 31) exprimă identificarea cu o anumită cultură ca fiind un act asumat, conștient, ceea ce presupune existența unor motivații, a unui scop, care implică apropierea de ideologic, revendicarea unei identități putând fi astfel asociată asumării unei ideologii: „*Individul naționalist din epoca modernă se identifică în mod conștient cu o anumită cultură. Din perspectivă istorică, conștiința apartenenței sale la o anumită cultură este un lucru ciudat și interesant în același timp*”. Deși problematica identitară este valabilă pentru întreg spațiul european, și marchează problematizările intelectualilor în secolul al XX-lea, particularitatea pentru Basarabia este dată de opțiunile, alternativele, variantele numeroase și distincte, extreme, pe care intelectualii le asumă din rațiuni contextuale, politice. Respectiv este necesară înțelegerea contextului geopolitic pentru problematizarea situației și surselor intelectualilor interbelici, a identităților pe care le revendică, și raportarea acestora la ideologiile dominante ale epocii.

Abordările lineare devin insuficiente, este nevoie de o problematizare a modului în care au reacționat elitele din spațiul cultural din Basarabia în perioada interbelică și în perioada postbelică, prin prisma textelor literare, publicistice, la realitățile multiculturale, la provocările politicului, la modelele culturale ale Centrelor alternative. Atât în perioada interbelică, în procesul de modernizare, cât și în perioada postbelică, s-a produs activarea conștiinței civice a elitelor, care a avut ca efect angajarea politică a acestora, cu diferențele date de contextele distincte, și

respectiv re-activarea demersurilor de formulare a identităților. Din acest punct de vedere este important rolul elitelor, opțiunile lor, fluctuațiile și interferențele permanente, care au marcat modul de problematizare, poziționările acestora: tipurile de identitate revendicate: regionale, culturale, etnice, formulele de coeziune proiectate, mult mai variate în perioada interbelică, și mai intens politizate în perioada postbelică.

Asumându-și apropierea de câmpul puterii, dincolo de ideologiile distincte, elitele revendică necesitatea sincronizării cu modelul european, se raportează în mod distinct la acesta, în măsura în care dincolo de opțiunile extreme, se produce și o compatibilizare a paradigmei cosmopolite cu identitatea etno-națională revendicată de intelectualii interbelici. La începutul perioadei interbelice Basarabia este un spațiu mai puțin coerent din punct de vedere cultural, marcat de statutul de margine a unui imperiu cu strategii culturale mai puțin eficiente, formulele culturale erau predominant folclorice, politic această regiune era confuză din cauza varietății de ideologii, oscilații între paradigme, iar din punct de vedere social era marcată de discrepanța mare dintre elite și mase. Aceste discrepanțe devin vizibile în cadrul spațiului cultural românesc - în Basarabia rata analfabetismului fiind mult mai mare comparativ cu celelalte regiuni românești - și sunt identificabile pornind de la gradul de coerență a aspirațiilor de integrare și orientare spre modelele europene. Mai mult, în spațiul cultural românesc sunt detectabile diferențele de situație în paradigma europeană la nivel regional: în cazul Basarabiei situația în interval provoacă nedeterminări alimentate de instabilitatea, variația Centrelor și a modelelor revendicate, suprapunerea acestora. Faptul că s-au produs mutații care au putut fi adoptate atât de ușor este determinat de insuficiența asimilării unei paradigme culturale, precum și discrepanței, decalajului foarte mare dintre elite și public, modernitatea fiind asumată doar de elite.

Articularea unor identități fixe este problematică în aceste zone, de aici și funcționalitatea sau oportunitatea acestui tip de identitate europeană, europenitatea oferind soluții, fiind în măsură să satisfacă nevoile de apartenență și reprezentare ale comunităților de aici. Dinamica granițelor în această zonă a provocat dedublări identitare, ambivalențe culturale (alături de opțiunile naționaliste) a căror asumare nu se poate sustrage interpretărilor politice în contextele postbelice. (Spre deosebire de perioada interbelică, când - datorită paradigmei europene la care era conectat întreg teritoriul României - odată cu procesul de modernizare, coexistența formulilor identitare distincte a fost posibilă). Dedublările identitare, atât de problematice din perspectiva revendicărilor și reprezentărilor identitare, ar putea fi valorizată - odată cu recuperarea paradigmei europene - ca ambivalențe culturale, prin asimilarea unor valori interculturale.

Ideologiile interbelice

Dincolo de polemicele dintre sincroniști, moderniști și tradiționaliști, identitatea era definită prin revendicarea unor tradiții a căror configurații erau proiectate de intelectuali în funcție de ideologiile însușite, miza discursurilor fiind fixarea reprezentărilor identitare. Respectiv, orice opțiune ideologică a intelectualilor acestei regiuni trebuie motivată contextual, prin prisma geopoliticului, evitând generalizările, iar prezentarea opțiunilor ideologice, identitare, inclusiv comportamentul elitelor, a intelectualilor trebuie analizat în diacronie, în măsura în care identitățile sunt revendicate în funcție de context. Schimbarea regimurilor politice și a Centrelor sunt determinante pentru discursurile intelectualilor, argumentele și mizele variază în timp, în funcție de termenii, modelele și alteritățile la care se raportează.

Din perspectiva istoriei ideilor, defazările în perioada interbelică, (asociate modernizării și sincronizărilor valabile pentru toate regiunile culturale românești) în Basarabia pot fi interpretate și ca efecte ale unor oscilații, fluctuații între două moduri de gândire, paradigme, modele distincte, o alternanță a situațiilor diferite în raport cu modelele europene, succedate de perioade de nedeterminări. Înțelegerea acestora implică regândirea modelelor validate pornind de la contextul temporal și geopolitic specific și variantele identitare disponibile.

Asimilarea modernității europene implică adoptarea unor modele culturale, literare dar și instituționale, dincolo de particularitățile regionale, multiple și purtătoare de confuzii la nivelul reprezentărilor în Estul Europei. În acest spațiu, deși persistă nevoia argumentelor legitimării statelor naționale, identităților naționale și respectiv cultivarea specificului național, coexistă atitudini ideologice distincte, antagonice chiar. În Basarabia varietatea opțiunilor includea naționalismul de tip extremist, dar și excese regionaliste, inclusiv atitudini cosmopolite, care, din perspectiva unei comparații cu perioada post-sovietică, constituiau un tip alternativ de abordare, care avea la bază un proiect integrativ, alături de variantele bazate pe excludere. Chiar dacă nu au fost susținute și cu valori culturale care să ofere legitimitate prin puterea unei tradiții, în Basarabia tendințele autohtoniste ar putea fi exprimate și ca manifestare a nevoilor de reprezentare ale marginii, ceea ce explică excesele regionalismului „dur”. Totuși, dincolo de termenii și registrul emfatic, de excesele pe care le implica miza - o argumentare a unui tip regional de identitate „multiculturală” ca model de asumare a ambivalențelor - acest tip de problematizare a identităților, comportamentului identitar, interferențelor este pus în valoare prin raportare la perioada postbelică, dar și la cea post-sovietică, ambele marcate de paradigme bazate pe excludere.

Contextul geopolitic (moștenirile unui imperiu care nu a avut politici culturale care să susțină dezvoltarea culturală a regiunii și absența unor repere identitare fixe) a presupus expunerea la reajustări ale reprezentărilor, a căror înțelegere reclamă

regândirea alternativelor identitare. Fiind mai prezenți în viața cetății, intelectualii din Est, a căror poziții reflectă angajarea, asumă, în contextul idealurilor unioniste, exprimate în mod explicit, interferențele, influența culturii alterității, formulând replici ale polemicilor centrului identitar. Deși în Basarabia interbelică varietatea opțiunilor ideologice exprimau, reflectau multitudinea ideologiilor frecventate de elitele românești ale Centrului, sporirea accentelor regionaliste, revendicarea unei identități particulare, circumscrise tendințelor autohtoniste, (care exagerau valențele estetice ale culturii române (ca în cazul lui Stere - considerat de Mihai Cimpoi autor poporanist) pot fi interpretate și ca reacții la atitudinile, ierarhizările, discursurile și comportamentele exclusiviste ale Centrului.

În discursurile „cu miză”, poziția de superioritate (exprimată din rațiuni de reprezentare) pe care o revendică unii intelectuali basarabeni în relație cu cultura românească din celelalte regiuni, este legitimată la nivelul discursului, prin invocarea influenței culturii ruse. Unii intelectuali formulează discursuri identitare revendicând și fabricând tradiții distincte de cele ale Centrului identitar: tendințele, ideologiile autohtoniste ale lui Nicolae Costenco - intelectual reprezentativ pentru poziția unei părți a elitelor din această regiune - răspunde astfel nevoii de reprezentare a unei zone de graniță, regiune cu profil cultural identitar individual, particular. Dincolo de alunecările în autohtonism problematic, discursul său este interpretabil și ca o reacție în urma frustrărilor provocate de raportarea la modelele Centrului, care la rândul lor revendicau modelele modernității occidentale. Acestea erau mai greu de asimilat pentru o regiune ale cărei particularități purtau amprenta, marca unui secol de mediere incoerentă și fragmentată a culturii ruse - printr-un conservatorism radicalizat de dimensiunea ortodoxismului slav (transformat în particularitate regională) - care legitima diferențele problematice traduse în discursurile contemporanilor de la Centru, dar și ulterior, în receptarea tradițională în termenii unei retardări. Respectiv, discursurile integratoare ale unor intelectuali basarabeni, reflectate în programul ideologic al revistei *Viața Basarabiei* - publicație importantă pentru această regiune în perioada interbelică - tipurile de identitate pe care le identifică aceștia, ambivalențele pe care le asumă, modul în care problematizează antagonismele, extremismul exprimării diferențelor prin raportare la Centre distincte, termenii duri la care apelează pentru a construi reprezentări diferențiate se înscriu în demersul programatic de fabricare a argumentelor care să legitimizeze diferențele (de ritm, de paradigmă) greu asumabile de Centrul spațiului cultural românesc (traversat de ideologii exclusiviste, polemici și incompatibilități ideologice și doctrinare).

Mihai Cimpoi ([2003]; p. 144) punctează această particularitate pe care o exprimă ca formulă constantă a fenomenului cultural asociat acestei regiuni: „Regionalismul e un dat organic al fenomenului basarabean, și el este formulat zgomotos în programul estetic al „Vieții Basarabiei” (1932-1944) sau în programul nedeclarat al altor reviste care-l discută, totuși, la rubrica de note.”

Referindu-se direct la ideologia revistei *Viața Basarabiei*, Cîmpoi o asociază regionalismului: „Îndoctrinarea regionalismului a fost, prin urmare, punctul forte și totodată slab al revistei basarabene” (*ibidem*, p. 145). Ideologia regionalismului în Basarabia este una mai complexă - vine din insuficiența cronică a formulilor identitare și criza reprezentărilor. Cîmpoi explică atitudinea intelectualilor care promovau regionalismul în Basarabia, pentru care „singurul principiu valabil admis” este „legământul cu huma natală”, și pe care îl califică ca „*poporanism redivivus*”: „Regionalismul basarabean se revendică - în plan pur estetic - de la linia tradițională impusă de *Sămănătorul*, *Gândirea* și *Viața românească*, opunând curentelor literare moderniste, și chiar clasicismului, romantismului, filosofia țăranului (...)”. Conform lui Cîmpoi, regionalismul basarabean „devine în linii mari o teorie a specificului național, a tiparului sufletesc caracteristic al basarabeanului”, reflectând astfel ideologiile, opțiunile elitelor de la Centru, fiind „alimentat de teoretizările lui Nicolae Iorga, Garabet Ibrăileanu, Eugen Lovinescu, Nichifor Crainic, Camil Petrescu(...)” (*ibidem*, p. 146).

Perspectivile regionaliste au la bază în fond reiterarea aceleiași „legături cu glia”, iar modul de problematizare a diversității, a prezenței alterității variază în funcție de experiențele istorice a contactelor cu alteritățile, de gradul de politizare a acestora, de ierarhiile pe care le solicită și impun Centrele, de tipurile și modelele identitare revendicate, dar și de autoreprezentări, de raportarea la cultura proprie și la cea a alterităților.

În Basarabia interbelică regionalismul, autohtonismul se constituie ca reacții extreme la exclusivismul Centrului și elitismul intelectualilor de aici. Referindu-se la o altă formă de „trădare a cărturarilor”, amendând, denunțând distanța pe care Centrul o menține față de provincii, și pe cea dintre intelectuali, elite și mase, Nicolae Costenco, redactor șef la *Viața Basarabiei*, pledează pentru autohtonism, regionalism din aceleași rațiuni de identificare a unor formule identitare adaptate unor realitățile sociale și culturale problematice. Discursul lui este generat și alimentat de necesitatea unei reprezentări autentice, și a unui dialog al elitelor cu masele (în Basarabia procentul analfabetismului fiind mult mai ridicat decât în celelalte regiuni românești): „În Basarabia, cu trei milioane de locuitori, nu sunt nici cinci mii de cititori regulați! E înspăimântător! Și acești cititori, să zicem că sânt, patru mii sunt nebăștinași: venetici. Vinovat cine-i? Cărturarul! El trăiește cu capul în nori, el rumegă gânduri sterpe, el nu vede realitatea, el pângărește comoara de suflet a norodului. În Basarabia se desface cartea nesănătoasă și gazeta care aduce otrava urii. Noi, ca basarabeni, suntem fericiți că norodul basarabean este refractar la căldura otrăvită a culturii românești de astăzi. Cel puțin ne mângâie nădejdea că mâine vor veni cei dintr-un gând cu noi” (*Eseuri, critică literară* [2004] p. 82). El critică orice contact cu modelele străine, în măsura în care acestea adâncesc distanțele dintre elite și mase, amendează lipsa lor de angajare socială, ajungând până la a anatemiza contactele cu culturile străine, refuzând alteritatea, „veneticii”, deși asumă realitățile neuniforme ale regiunii, ambivalențele. Discursul lui Costenco

este unul extremist și reflectă un tip de problematizare distinct, iar refuzul modernității se produce în măsura în care constituie o formulă care nu răspunde necesităților de reprezentare. Respectiv, autohtonismul cultural revendicat de Costenco reprezintă mai degrabă o atitudine ce trădează frustrarea marginii, având ca miză depășirea acestui statut, alimentând însă complexe de superioritate. Acest tip de regionalism, autosuficiența construită ca reacție la comportamentul identitar al Centrului, alimentarea misticismului ca dimensiune a culturii autohtone constituie argumente fabricate și expuse pentru a legitima diferențele, pornind de la necesitatea reconstituirii unei tradiții .

Atitudinea lui Nicolae Costenco ar putea fi încadrată, calificată ca poporanistă în măsura în care Ștefan Zeletin puncta originea rusă a poporanismului, (subliniind dimensiunea mult diluată a acestuia în spațiul cultural românesc, unde se rezumă la „dușmănia față de capitalismul nostru național” (Zeletin [2006]; p. 271) ca marcă specifică): „Poporanismul e de origine rusă și are un înțeles limpede doar în patria sa”. (*ibidem*, p. 266). În acest context, atitudinea lui Costenco reflectă această defazare pe care o implică evoluția mai greoaie a regiunii, modernizarea mai problematică a acesteia, influența slavă mai pronunțată (deși discontinuă), cu modele incomplet asimilate (variante de modernitate a culturii slave comportând diferențe de durată, de repere), ceea ce determină implicit un raport problematic cu Centrul identitar și „legitimează” tentativa de identificare a unui Centru alternativ, care însă nu mai răspunde contextului, așteptărilor și aspirațiilor europene, întâlnindu-se cu spiritul reacționar. Respectiv, excesele devin explicabile din acest punct de vedere în Basarabia, în măsura în care trăsăturile poporanismului rus exprimate de Zeletin se regăsesc în textele și discursurile lui Costenco: „Așadar, ideea esențială a poporanismului rus e următoarea: *comuna rusă, mirul, alcătuiește germenele unei evoluții speciale rusești către o formă de viață superioară* (*ibidem*). Prin aceasta poporanismul a ajuns să se înrudească cu *panslavismul*, care scoate că Rusia ar avea misiunea deosebită de a salva «occidentul putred» de decadentă, lumea slavă fiind chemată a da Europei o civilizație sănătoasă.” Dincolo de accentele spengleriene, acest tip de abordare a fost preluat și conservat la nivelul mentalității spațiului din Basarabia, alimentând complexe de inferioritate și superioritate ale elitelor de aici.

Analizând opțiunile și discursurile lui Nicolae Costenco, Cimpoi îl califică drept „ideologul unui regionalism independent, suveran, opus - ca reacție psihologică - centralismului” (Cimpoi [2003]; p. 147), identificând „recalcitranta provincială”, „complexul de inferioritate față de Centru”: „orgoliul provincial și spiritul aprig de independență spirituală determină absolutizarea regionalismului și exagerarea influenței culturii ruse și opunerea moldovenismului românismului, care - spune criticul - va constitui punctul-cheie al politicii oficiale din perioada postbelică (...)” (*ibidem*).

Dincolo de incompatibilitatea sau atitudinea defensivă și refractară din Basarabia față de paradigma occidentală, mult mai bine asumată de Centrul identitar, la nivelul acestei regiuni pot fi surprinse formule care permit simultaneitatea

elementelor antagonice, admit identitățile variate, ambivalențele, polivalențele (la nivelul atitudinilor și valorilor civice validate în acest context co-există discursuri care promovează apropierea străinului, integrarea veneticului, alături de texte care cer excluderea acestuia). Acestea, alături de acceptarea diversității, alterității ca atitudini și comportamente identitare autentice ale elitelor reprezentative pentru acest spațiu pot fi valorizate ca elemente ce precedă asimilarea modelelor occidentale și asumarea programatică a dimensiunii europene.

În Basarabia asumarea europenității, asociate modernizării, este mai greu de exprimat în termenii lui Eugen Lovinescu, deși inclusiv aici reconectarea la centrul identitar a presupus adoptarea, dar și adaptarea modelelor culturale ale modernității, în măsura în care este admisă influența culturii slave în acest spațiu, în care deși s-au produs interferențe, a fost marcat de discontinuități, și care nu a cunoscut o tradiție coerentă din perspectiva modelelor culturale pe care să se fundamenteze modernitatea. Lipsa unei tradiții culturale regionale este compensată prin evocarea legăturilor cu tradiția culturii ruse. Revendicarea programatică a unor centre alternative și construirea unor raporturi cu alte culturi se explică prin nevoia identificării unei tradiții - singura în măsură să legitimeze „specificitatea” - din rațiuni de reprezentare regională. Revendicarea tradiției slavo-bizantine nu exclude legăturile cu valorile europene, mai ales în măsura în care cultura slavo-bizantină implică o dimensiune europeană, influențele occidentale fiind mediate de cultura rusă, a cărei evoluție a fost marcată de preluări și adaptări ale modelelor europene.

Influența, cultura, legăturile, conectarea alternativă, fragmentată la valorile Estului și ale Vestului, se reflectă la nivelul ideologiilor asumate de elite. Este vorba de o reprezentare a unui spațiu hibrid, în care coexistă o varietate de atitudini, ideologii, receptate cu întârziere la nivelul acestui spațiu, care iau forme surprinzătoare în contextele în care apar, și care reflectă și compensează insuficiența unei tradiții uniforme și reprezentările discontinuie.

Statutul de frontieră al acestei regiuni, grupurile etnice diverse solicită modele, valori comune, transferul de valori, un dialog al identităților, asumarea valențelor multiple. Numărul mare de reviste culturale în Basarabia în perioada interbelică (în limba română și în limba rusă, dar și bilingve („Buletinul Eparhiei Chișinăului/ Kișinevskie Eparhialnie Vedomosti”))- răspunde acestor necesități de reprezentare ale spațiului, reflectă și o angajare a elitelor în modelarea identităților, revendicarea apartenențelor regionale și naționale, dar și politicile culturale permissive și integrative. Presa interbelică din Basarabia reflectă multiculturalismul acestei regiuni și politicile culturale (mai puțin exclusiviste, agresive), în măsura în care în primii ani ai perioadei interbelice presa în limbă rusă era dominantă. Astfel, funcționalitatea discursurilor intelectualilor depășește esteticul, răspunde unor necesități ale cadrului social.

Apartenența la teritoriu este valorizată ca argument și criteriu identitar în Basarabia interbelică, minoritățile sunt integrate (fiind vorba de minorități istorice, ce nu sunt receptate ca alterități conotate politic), diversitatea este asumată ca efect

al evoluției istorice. Deși Basarabia este spațiu „agrar”, cultura fiind bazată pe elemente folclorice, elitele de aici asumă caracterul neomogen, conservând respectul pentru cultura alterității.

Reluarea frecventă a argumentelor în favoarea necesității sincronizărilor atestă preocuparea și raportarea permanentă la modelul Occidental, inclusiv ca opțiune a celor care promovau autohtonismul. Respectiv în perioada interbelică, multitudinea opțiunilor, deschiderilor, aduce o paradigmă integratoare alături de elementele și atitudinile extremiste și exclusiviste - explicabile în contextul necesității legitimării apartenențelor la o națiune. El încearcă să deconstruiască argumentele distanțării de modelele occidentale europene recurente în discursul reacționar (invocând discursul lui Iorga). Este vorba de programe culturale a căror dimensiune politică se dezvoltă mai ales în măsura în care sunt problematizate identitățile, argumentarea „specificului” național (în revistele centrale care tratau problema identităților în mod distinct, în funcție de doctrinele pe care le promovau, ajungând până la alte excese, cum ar fi „confuziunea etnicului cu esteticul” promovată de către poporanști și denunțată de Lovinescu) și care erau dublate la nivelul presei provinciilor de tentativele de argumentare a specificului regional ca reflectare a tendințelor de identificare a specificităților, dar și de legitimare a particularităților.

În perioada interbelică Basarabia constituia o regiune a cărei reprezentare și evoluție culturală și politică era marcată de asumarea statutului de graniță între două tipuri de europenitate, a ambivalențelor și apartenențelor multiple, de moșteniri imperiale problematice care au provocat discontinuități ale tradiției și ale raporturilor cu Centrul identitar, alimentând alternative identitare antagonice. Respectiv, textele program ale revistei *Viața Basarabiei* pot fi citite ca texte autentice, scrise în registrul valorilor pe care le promovează Occidentul, a căror funcționalitate a fost mai puțin valorizată în perioada sovietică - dar și postsovietică - din cauza conotațiilor ideologice.

Prin reconectarea la izvoarele românești se produce o conectare la modelele europene, fără a renunța la dimensiunea slavă (ca element care particularizează și se înscrie în argumentarea specificităților), implicând asumarea unui cod civic ca parte a modelului european de integrare a culturii minorităților, înscris în paradigma modernității.

Funcționalitatea politică, ideologică a revistelor literare este sporită în perioada interbelică, contextul geopolitic condiționează comportamentul și rolul elitelor, respectiv angajarea socială și ideologică a acestora prin asumarea și revendicarea programatică a identităților pentru care construiesc discursuri legitimize. Mihai Cimpoi, în *Istoria literaturii române din Basarabia* punctează această legătură a culturii cu politicul, mai exact, funcționalitatea ideologică, politică a revistelor literare în perioada interbelică, în măsura în care acestea promovau ideologii: „Revistele literare basarabene au avut, în afară de obiectivul fundamental de a întreține climatul cultural și manifestarea activă a spiritului critic, și sarcina de a acoperi golurile culturii românești și a promova românismul. Profilul lor literar

propriu-zis s-a conjugat, în virtutea unui asemenea fapt, cu un profil cultural universal care să includă studii sociologice, de istorie, etno-folclorice, teologice, filosofice menite să modeleze conștiința identității românești a basarabenilor intrată în zodia înstrăinării.”(Cimpoi [2003]; p. 143). Este vorba de un demers programatic, asumat, de restabilire a legăturilor cu Centrul identitar, pe care Cimpoi îl exprimă ca „promovare a românismului”.

Fără a se situa dincolo de excesele naționaliste prezente în Europa la începutul secolului al XX-lea, în spațiul cultural românesc, la nivel regional, există și un tip de raportare ce reflectă căutarea și propunerea unor modele de valorizare a unor valori colective, civice, a unui cadru care să legitimeze transferul de valori autentic, care să asigure coabitarea într-un spațiu în care să se producă sau să fie valorizate interferențele culturale.

Astfel, din perspectiva politicilor culturale, în perioada interbelică în Basarabia se conturează atitudini ideologice care răspund necesității adoptării unui comportament activ, orientat spre integrarea valorilor culturale ale minorităților, demers care se înscrie în paradigma europenității. Discursurile identitare formulate în perioada interbelică în acest spațiu fac referire și se raportează la realitățile multiculturale ale acestei regiuni și la necesitatea valorizării acestora, criteriile pentru definirea identitare fiind mai puțin limitative, inhibante.

Deși discursul identitar în perioada interbelică avea aproximativ aceleași valențe ca și discursul identitar de la sfârșitul secolului al XX-lea, fiind construit pe coordonatele ideologiei identitare specifice paradigmei romantismului german, nu excludea asumarea multiculturalismului, diversității spațiului, intelectualii formulând (alături de opțiunile extreme) discursuri moderate, care problematizau necesitatea depășirii defazării dintre literatura din Basarabia și cea din celelalte regiuni românești (motiv reluat și în discursul identitar postsovietic).

Conectarea la modelele culturale europene, modernizarea, se produc odată cu restabilirea legăturilor cu Centrul cultural al spațiului românesc, discontinuitățile în acest proces fiind provocate de moștenirile unui imperiu care nu a avut politici culturale coerente. Dincolo de discontinuități, pe lângă alte argumente în favoarea europenității acestui spațiu (invocarea tradiției europene, prin reconectarea la cultura românească - europeană prin vocație și datorită izvoarelor, modelelor culturale revendicate, transferul valorilor europene - mediat, dar și direct) maniera de gestionare a diferențelor în Basarabia în perioada interbelică devine cu atât mai relevantă acum, când se vorbește de o criza a argumentelor europenității, când multiculturalismul este puternic conotat ideologic, fiind contestat sau susținut din rațiuni politice, când întâlnirea între spații culturale distincte este exprimată în termenii „ciocnirilor”, conflictelor între culturi, civilizații. Astfel, devine interesantă cercetarea modurilor în care intelectualii basarabeni interbelici au problematizat și reflectat în discursuri întâlnirea, ciocnirea dintre două paradigme distincte: fie prin asumarea ambivalențelor, valorizând interferențele din rațiuni ideologice sau de reprezentare (prin curentele autohtoniste, regionaliste), fie printr-o asumare a

diferențelor, o integrare a minorităților, (fiind într-adevăr vorba de minorități istorice și nu coagulate în urma unui experiment politic de transfer de populație, metisări orchestrate), poziții importante pornind de la alternativele identitare multiple ale unui spațiu neunitar, cu problematica specifică marginii, care are nevoie de valori comunitare.

Recuperarea dimensiunii integrative, europene a spațiului cultural românesc din Basarabia este posibilă pornind de la relectura acestor discursuri formulate de intelectualii interbelici, care reflectă eterogenitatea, raportarea la sursele diversității - inclusiv asumarea valorilor sociale. În aceste discursuri, ortodoxismul, unitatea națională, etnoculturală ca valențe, atribute identitare, originile latine, conectarea la izvoarele europene sunt deopotrivă invocate, la fel ca argumentele din discursurile post-sovietice pro-europene. Focalizarea diferențelor și fundamentarea autohtonismelor se constituie ca particularități ale acestui spațiu: intelectualii invocă diferențele pentru a consolida reprezentările. Astfel, putem încadra tipul de comportament și discursurile elitelor din Basarabia interbelică unui model care anticipează proiectul european pornind de la multiculturalismul și diferențele culturale asumate. În perioada interbelică s-a produs tentativa de formulare a unei perspective identitare ce includea diferențele și legitima marginea ca un cadru al complementarităților. Respectiv, ne propunem o interpretare a formulelor identitare valide în perioada interbelică, care excludeau sau atenuau ciocnirile, confruntările cu alteritățile, legitimând convergențe, posibile datorită paradigmei modernității. Demersul de reconstrucție a identității acestui spațiu pornește în mod inevitabil de la identificarea izvoarelor care să re-argumenteze articulațiile europene, apartenența europeană, diagnosticarea funcționalității reperelor identitare culturale și ideologice europene validate în trecut și de politic, precum și regândirea acestora.

Reinterpretarea izvoarelor permite identificarea valențelor europene ale acestei culturi de margine - dincolo de dimensiunea slavă - și o interpretare a discursurilor, a textelor literare și istoriografice dintr-o altă perspectivă, a traseului istoric: îndepărtându-se de sursele europene și aspirând spre europenitate - care ar putea fi reprezentat ca o curbă sinusoidă (evoluția fiind marcată de tribulații și avaturii identitare). Reperele culturale ale acestei zone - multiplu marginalizate - au rămas europene inclusiv după perioada de colonizare sovietică, care a presupus implementarea unor politici distincte, promovând valori ideologizate, politizând identitățile.

Criteria identitare

Abordarea problematicii identitare implică problematizarea apartenențelor, reactualizarea memoriei, experiențelor europenității Estului. Caracteristicile identității, respectiv criteriile apartenențelor sunt adaptate la dinamica spațiului social și al fluctuației centrelor, modelelor și reperelor. Etnicitatea funcționează ca un criteriu identitar (formulă discriminatorie) care determină pozițiile de putere și constituie o sursă de conflict, fiind inoperantă, insuficientă în spațiile de graniță, în

care identitatea este modelată în urma interferențelor produse. În perioada interbelică se produce o relativizare a criteriilor identitare, datorită legăturilor cu modelele culturale europene, datorită valențelor europene: se produce o apropiere a paradigmele prin adoptarea valorilor colective. Regândirea opțiunilor identitare nu poate fi realizată - se transformă în artificiu - în afara identificării articulațiilor europene ale tradiției culturale, pornind de la paradigmele valide în acest spațiu. Procesul de constituire a statului național românesc a presupus conectarea la modelele europene. Identitatea națională a fost definită prin raportare la modelele europene. Europeanitatea este un concept definit și înțeles în termenii Vestului, ale cărui conotații nu sunt întotdeauna suficiente pentru a asigura apartenența europeană a spațiilor Estice din cauza experiențelor (ideologice) distincte. O reconsiderare a reperelor culturii europene, o flexibilizare a criteriilor de apartenență la cultura sau matricea europeană ar permite depășirea complexelor de exterioritate ale Estului.

În măsura în care identitatea reprezintă o sumă a apartenențelor, în Basarabia este determinantă apartenența spațială, precum și tendința de conservare a vechiului statut, care asigură o identitate socială, identitatea etnoculturală fiind revendicată de elite, devenind în unele contexte doar apanajul acestora. Evoluția și contextul geopolitic au determinat ambivalențele identitare, resimțite ca dedublări păguboase, ca ipostaziere patologică. Rezolvarea problemelor identitare ale acestei regiuni ar putea fi realizată pornind de la asumarea identității europene a acesteia. Dincolo de deschiderea spre spațiu slav, de ambivalențele culturale mai mult sau mai puțin pronunțate, pentru Basarabia formula identitară europeană conferită, asigurată de apartenență și revendicarea tradiției, izvoarelor, ar putea funcționa legitimator, rezolvând, dizolvând indeterminările identitare. Criza de identitate ar putea fi astfel transferată la nivelul politic și ar putea fi depășită prin decantarea apartenențelor și reconfigurarea reprezentărilor.

Motivațiile asociative în Basarabia interbelică sunt determinate de multiculturalismul acestui spațiu. Raporturile dintre cultura majorității și cea a minorităților la nivelul discursurilor prefigurează modele comportamentale compatibile cu valorile europeanității. Pentru Basarabia este valabilă necesitatea adoptării unor politici integratoare pornind de la realitățile unei regiuni neomogene, odată cu transformarea condițiilor sociale producându-se și modificarea comportamentului social al grupurilor etnice.

Tipurile de identitate revendicate în Basarabia sunt variate - culturală, etnică - iar criteriile de revendicare sunt diferite din cauza valorizării distincte a apartenențelor. În contextul geopolitic al perioadei interbelice, devine mai accentuat caracterul social al identității. Este vorba de un spațiu situat în interval, marcat de nostalgia apartenențelor refuzate, contestate, problematice, politizate, care provoacă interogarea permanentă a identității. Referindu-se la atitudinea refractară față de orice proiect care presupune o schimbare a reperelor, o reînnoire sau o regândire, un schimb de valori, receptivitatea limitată și respectiv modernizarea insuficientă, târzie, la incapacitatea de asumare completă a vreunui model sau proiect politic,

Iulian Frunțașu teoretizează acest tip de atitudine specifică spațiului basarabean, folosind termenul de "intractabilitate" (Frunțașu [2002]), pentru a se referi la mentalitățile și comportamentele identitare proprii acestui spațiu. Astfel, niciun proiect politic implementat în acest spațiu: modernizare, rusificare sau sovietizare nu a fost finalizat, dar a provocat și alimentat deriva identitară. În acest spațiu elitele asumă o identitate culturală românească, în sens etnic, iar identitatea de moldovean este folosită - fără a fi conotată etnic - pentru a denumi identitatea regională.

Vitalie Ciobanu face această distincție, punctează diferența pe care o comportă conotarea culturală a calificativului identitar „român“ în această regiune: „La noi termenul «român» este întâi de toate o *calificare culturală*, și abia după aceea una politică, trimițând la programul unionist - iată un aspect esențial, de care ar trebui să țină cont «multiculturaliștii» duri, atunci când se raportează la realitățile din Republica Moldova”. „Drumul spre Europa al Republicii Moldova trece obligatoriu prin recuperarea identității românești. Cum poate să articuleze ceva inteligibil, cum poate transmite un mesaj clar despre sine un individ cu gândirea năclăită și cu vorbirea dezlănțată? Cum poate să participe la un schimb de valori culturale în cadrul Europei Unite un popor care nu-și cunoaște propriile valori naționale și ce anume are de oferit Celuilalt?” (Ciobanu [2002]). Dincolo de conotarea politică, ideologică a identităților (autentice, impuse sau fabricate), de diferențele la nivelul tipurilor de apartenențe, apartenența (și respectiv identitatea) culturală europeană, datorită resurselor, izvoarelor comune, este unică și funcționează legitimator în acest context.

Bibliografie

1. Gellner, Ernest [2001]; *Cultură, identitate și politică*, Traducere și prefață de Cristiana Arghire și Valentin Cozmescu, Colecția „Sinteze”, Iași, Editura Institutul European.
2. Cimpoi, Mihai [2003]; *Istoria literaturii române din Basarabia. Compendiu*, București Chișinău, Editura Litera Internațional.
3. Costenco, Nicolai [2004]; *Necesitatea regionalismului cultural*, în *Eseuri, critică literară*, Selecție, studiu introductiv și note bibliografice de Eugen Lungu, Postfață de Ion Bogdan Lefter, Chișinău, Î.E.P. „Știința”, Editura Arc, Colecția „Literatura din Basarabia în secolul XX”.
4. Zeletin, Ștefan [2006]; *Burghezia română: Originea și rolul ei istoric*, București Editura Humanitas.
5. Frunțașu, Iulian [2002]; *O istorie etnopolitică a Basarabiei, 1912-2002*, Chișinău, Editura Cartier.
6. Ciobanu, Vitalie [2002]; *Un proiect național: Eurobasarabia* publicat în „Contrafort”, Nr. 4-5 (90-91), aprilie-mai 2002.